

LOUIS LEGER¹ (1843. – 1923.) I JURAJ IZ TOURSA (1355./60. – 1416.)

Antonija ZARADIJA KIŠ, Zagreb

U današnjim paleoslavističkim, posebice glagoljaškim znanstvenim i kulturnim krugovima, ime Jurja iz Slavonije dobro je poznato. Isto tako je poznato da se o njegovu životu prije odlaska u Francusku ne zna ništa. Juraj je u francuskoj kulturi ostavio zapažen trag, te je njegova pojavnost ušla u francusku srednjovjekovnu književnu antologiju (ŠANJEK, TENŠEK, T. TENŠEK 2006). Književna Jurjeva ostavština bila je višestruko privlačna francuskim istraživačima, ne samo zato što je pisana latinskim i francuskim jezikom, već i zato što je Georges bio đak Pariškoga sveučilišta koje upravo u njegovo vrijeme² postaje «u pravom smislu *studia generalia* srednjovjekovnog kršćanstva» uživajući iznimnu reputaciju kao «papinska ustanova, koja s obzirom na obuku i podjeljivanje akademskih naslova uživa veći autoritet od svih drugih na kršćanskom Zapadu» (TUILLIER 1986: 75).

Nakon završenih studija Juraj definitivno ostaje u Francuskoj ne samo kao intelektualac i prvorazredan duhovni pisac, već i kao teolog i svećenik sa zasluženom titulom kanonika penitencijara u gradu Toursu u koji je došao najvjerojatnije odobrenim beneficijem koji je tražio od protupape Benedikta XIII. (1394.-1423.). Traženi beneficij nije morao biti u kraju, odnosno zemlji iz koje je bio kandidat koji ga je tražio pa se tako Juraj i našao u Toursu (TUILLIER 1988: 117-118), u jednom od najvećih kršćanskih središta svoga vremena, što mu je moralo biti na čast. Razlog tomu naći ćemo u idućem poglavlju.

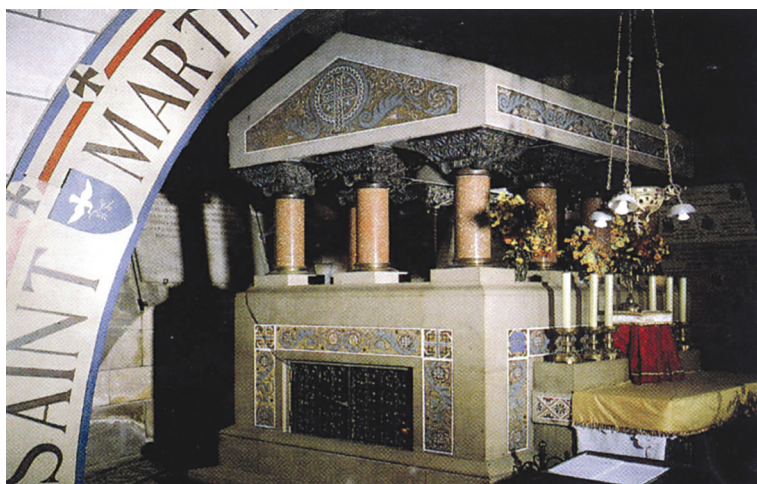
Od sv. Martina do kanonika Jurja

Na životnome putu glagoljaša Jurja koji dolazi iz sredine u kojoj dominira kult sv. Jeronima pojavljuje se iznimno živa tradicija sv. Martina (316.-397.), galskoga apostola, čija je životna evangelizacijska misija najtjesnije vezana za područje

¹ Zahvaljujem gospodi Evelyni Maury, voditeljici arhiva knjižnice Collège de France u Parizu koja mi je s osobitim zadovoljstvom dala na uvid sve dostupne podatke i sačuvani materijal iz ostavštine prof. Louisa Legera, koji se nalazi u Collège de France.

² Uz Pariško sveučilište isti status ima Bolonjsko sveučilište (TUILLIER 1986: 74-76).

današnje francuske pokrajine Touraine i grad Tours gdje su kult i tradicija sv. Martina bili na vrhuncu popularnosti u 14. i 15. stoljeću. U istom, dakle, gradu u kojemu je sv. Martin, Kristov borac i galski apostol, osnovao redovničku zajednicu Marmoutier i u kojemu je stolovao kao biskup (371.-397.) cijelo jedno tisućljeće prije Jurja, našao je svoje mjesto rada glagoljaš Georges d'Esclavonie. Više od tisuću godina, tijekom vladavina Merovinga, Karolinga i Kapetovića, Tours je bio primarno galsko, odnosno francusko hodočasničko odredište — *peregrinatio gallicana*. U vrijeme kanonika Jurja, Tours je po svojoj važnosti bio ravan Rimu. U Tours se dolazilo na grob sv. Martina, odnosilo bočice blagoslovljena ulja (ZARADIJA KIŠ 2004: 56), ali i udisala europska kultura.

Grob sv. Martina u kripti bazilike sv. Martina u Toursu

Zbog vjerske i kulturne važnosti obilježene likom i djelom sv. Martina, srednjovjekovni se Tours razvio u jedan od najpoznatijih kaligrafskih i iluminatorskih središta u kojemu su se stoljećima odgajali budući skriptori, minijaturisti i iluminatori, stvaratelji srednjovjekovne europske pismenosti i umjetnosti (GASNAULT 1997: 73-86). Zato je Juraj, *magister in artibus et in theologia* morao biti iznimno počašćen dolaskom u Tours u čijoj je prvostolnici bio *canonicus ecclesiae et poenitentiarius huius ecclesiae*.

Juraj se definitivno smjestio u Toursu nakon što je kao *canonicus ecclesiae Altissiodorensis* neko vrijeme boravio u Auxerreu (ŠANJEK, TANDARIĆ 1984: 3), gradu u Burgundiji čija je starija povijest također vezana uz kult sv. Martina. Naime, u Auxerre su početkom 872. godine vjernici prenijeli moći sv. Martina kako bi ih zaštitili pred invazijom Normana (DESSERTENNE 2007: 47-48). Moći su vraćene

u Tours 13. prosinca iste godine, što se još i danas obilježava kao blagdan *Réversion de Saint Martin*³.

Latinsko-francusko-hrvatska jezična simbioza

Jurjevi jezici komunikacije bili su latinski i francuski na kojima oblikuje svoje literarne izričaje u sredini u kojoj je odlučio živjeti i raditi do kraja života, u kojoj je našao «zajedništvo misli koje povezuje hrvatske i francuske teologe» (TUILIER 1986: 88) na razmeđu 14. i 15. stoljeća. O popularnosti i značaju Jurjeva književnoga stvaralaštva svjedoči u više navrata tiskano njegovo djelo *Le château de Virginité* (Dvorac djevičanstva), čija je latinska „učena“ varijanta *Liber de tuenda Virginitis consecratae sanctimonia*, dok starofrancuska, pučki intonirana inačica glasi: *Le chasteau de verginite*⁴ (TENŠEK 2006: 26).⁵ Djelo je nastalo 1411. godine, a njegova tri tiskana izdanja i danas su iznimno cijenjena među bibliofilima. Njih je spominjao već glasoviti francuski erudit Louis Moréri⁶ u povijesnom rječniku *Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélangé curieux de l'Histoire sacrée et profane*.

Manje su poznati i još neistraženi Jurjevi rukopisi iz knjižnice u Toursu koji se čuvaju pod signaturom MS 79, MS 95 i MS 552. Sva su tri rukopisa pisana latinskim jezikom, a samo MS 95 ima glagoljski dodatak koji je od otkrića izazivao pozornost. Rukopis je po svoj prilici nastao u pokrajini Touraine s obzirom na njegov početak koji glasi: *De ecclesia Turonensi*.... Dugo se nalazio u biblioteci katedrale sv. Gatiena prije nego je dospio u gradsku knjižnicu. Zbornik obaseže 131 papirni list veličine 22,5 x 14,5 cm, sastoji se od dva dijela uvezana u jedan tom gdje su stranice od 79-99 jako izbljedjele. Prvi dio rukopisa sadrži *Commentarii in Psalmos*, opsežan komentar epistole sv. Jeronima o varijantama u Psaltiru u Septuaginti, koji počinje: *Incipit epistola sancti Jeronimi presbyteri ad Somniam et Fretelam de hiis que in psalterio de LXX interpretum editione corrupta sunt* (COLLON 1900: 61).⁷ Drugi dio sadrži propovijedi ili materijale za propovijedi, nakon čega slijedi rasprava o Svetom pismu s naglaskom na Ivanovo evanđelje. Cijeli je rukopis pisan istančanom gotičkom

³ Postoji nekoliko blagdana tijekom cijele godine vezanih za kult i tradiciju sv. Martina u Tourainei koji se i danas slave (ZARADIJA KIŠ 2004: 56).

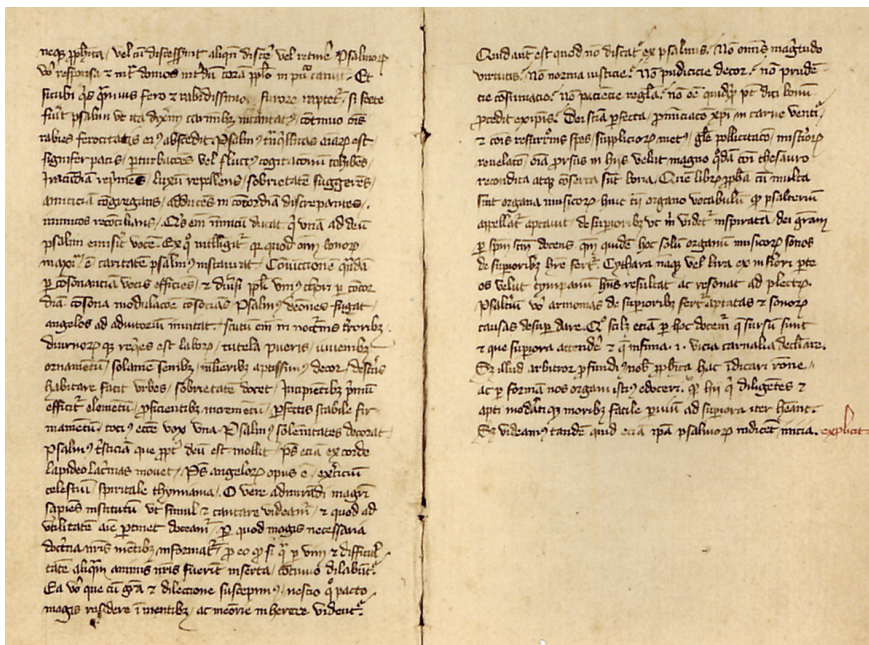
⁴ *Dvorac djevičanstva* je sa srednjofrancuskoga na hrvatski jezik preveo i priredio Stanko Tenšek 2005. godine, o 650. obljetnici Jurjeva rođenja, 594. obljetnici nastanka djela i 500. obljetnici prvotiska na francuskom jeziku (ŠANJEK, TENŠEK, T. TENŠEK 2006: 33-137).

⁵ Prvo je francuski prijevod tiskan u 16. stoljeću u Parizu i to 1505. kod Antoina Vérarda (na temelju rukopisa br. 107 iz Sveučilišne knjižnice u škotskom gradu Aberdeenu koji sadrži latinsku i francusku verziju rukopisa), zatim kod Jeana Trepperela 1506. godine čija se dva primjerka nalaze u Bibliothèque Nationale, a potom kod Simon Vostrea oko 1510. godine. Posljednja je edicija naslovljena *La vierge sacrée*. Jedan prijepis ove verzije pronađen je u knjižnici kardinala Richelieua koja je oporučno ostavljena pariškomu sveučilištu Sorbonne. Rukopis se danas nalazi u Bibliothèque Nationale pod signaturom ms. fr. 24788. Recentnije zanimanje za djelo tourskoga kanonika pokazala je Jöelle Bouzereau u svojoj disertaciji iz 1994. godine koja obraduje kontemplativni Jurjev život na temelju njegova djela *Le chasteau de virginité* (BOUZEREAU 2000: 21-27).

⁶ To je djelo Louisa Moréria (1643.-1680.) prva važna enciklopedija i slavna prethodnica svih budućih francuskih enciklopedija. Djelo je počelo izlaziti 1671. godine i doživjelo je 29 izdanja, od kojih se posljednje iz 1759. smatra najboljim (<http://www.corpusetampois.com/che-16-moréri-simonguichard.html>).

⁷ Cf. *Patrologia latina* t. XXII, col. 837-897.

kurzivom zapadnoeuropskoga tipa 15. stoljeća (116 stranica). Pisan je preko cijele stranice crnom i crvenom tintom, podijeljen u četiri veća poglavlja, s vrlo skromnim i jednostavnim iluminacijama. Mnoge stranice obiluju bilješkama sa svih strana, a između redaka su česta objašnjenja i komentari, posebice kada je riječ o Jeronimovim propovijedima i njegovu životopisu. Na temelju marginalija i različite tinte kojom su bilješke pisane, može se zaključiti da su dodavane kroz duže razdoblje.⁸

Autograf Jurja iz Toursa, rukopis MS 95, str. 75

Ono što je posebno zanimljivo kako za francuske medieviste, tako i za paleoslaviste dio je zbornika s glagoljskim pismenima i hrvatski jezik Jurjeva vremena zapisan u Francuskoj. Bez obzira koliko se zanimljivim činio, slavenskomu se tekstu dugo nije poklanjala osobita pozornost. Razlog tomu valja tražiti u nedovoljnu poznavanju vrlo kompleksne južnoslavenske kulturološke i povijesne zbilje u francuskim književnim krugovima. Ona se pokazala glavnom kočnicom dubljih znanstvenih pristupa tomu drugomu, glagoljaškomu, Jurjevu izričaju. Međutim, činjenica da su kanonikovi rukopisi evidentirani već u najranijim katalogima,⁹ čime je Jurjeva književna i kulturna nazočnost relativno rano priopćena široj znanstvenoj medievističkoj javnosti

⁸ Posebno zahvaljujem Mlle Michèle Prevost, konzervatorici odsjeka za rukopise (Service du fond ancien) u Bibliothèque Municipale u Toursu na pomoći, suradnji i zanimanju koje je iskazala tijekom moga boravka u Toursu i rada u Knjižnici.

⁹ Rukopis je evidentiran pod signaturom Ms. 95 (ranije 227), a nalazi se u DORANGE 1875: 41; COLLON 1900: 61-64.

(DELISLE 1868: 608-609), samo je najava istraživačkomu zanimanju za Jurja u budućnosti. I doista, u vremenima razbuktalih raznorodnih znanstvenih interesa 19. stoljeća na zapadu Europe, koja su bila posebice snažno usmjerena k razotkrivanju slavenskoga društvenoga i kulturološkoga fenomena, budi se interes za Jurja iz Toursa, koji zauzima bez sumnje iznimno mjesto u francuskom književnom naslijeđu. Zato nije čudo što se Louis Leger (1843.–1923.), francuski povjesničar, jezikoslovac, a prije svega slavist počeo intenzivnije zanimati za kanonika iz Toursa, odazvavši se tako već davno upućenu pozivu bibliotekara knjižnice u Toursu, A. Dorangea, za istraživanje nekih slavenskih glosa u rukopisima koji se nalaze u knjižnici u Toursu.¹⁰

Pojavnost Louisa Legera na francuskoj paleoslavističkoj sceni nije jedinstvena, ako znamo da je interes za glagoljicu kao ksenografski alfabet (MARTI 1991: 139-164) postojao već nekoliko stoljeća ranije¹¹ u visoko kulturnim europskim sredinama kao što su Francuska i Italija (HERCIGONJA 2004: 11-56). Legerov paleoslavistički interes je samo slijed onih istraživačkih iskušenja na koja su se odazivali najmjerodavniji znalci upuštajući se u malo znana, a često potpuno nepoznata jezikoslovna područja, no shvaćena kao bitna za sveukupnost europskih kulturoloških spoznaja. Zahvaljujući tako Postelu, Vigenèreu, Morériu, važnim znanstvenim prethodnicima jedinstvene kritičke paleoslavističke sinteze u Diderotovoj enciklopediji iz 1751. godine: *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, zanimanja Louisa Legera za paleoslavističku problematiku logičan su nastavak bogate francuske humanističke tradicije. Legerove znanstvene spoznaje produbljuju dotadašnja znanja, a nova otkrića široko otvaraju vrata budućoj glasovitoj francuskoj slavističkoj školi.

Louis Leger o glagoljašu Jurju

Louis Leger bio je prvi kompetentni francuski slavist koji se posvetio glagoljskim zapisima kanonika Jurja. U vremenu intenzivnijega razotkrivanja slavenskih filoloških interesa, posebice među stranim jezikoslovcima, u Francuskoj je čini se jedino Louis Leger bio pozvan da nešto više kaže o Jurju iz Toursa, odnosno Georgesu d'Esclavonie pod kojim je imenom naš glagoljaš ušao u francusku književnost. Slavistička znanja toga francuskoga intelektualca, rodom iz Toulousea, nisu se samo vezivala uz suvremenu slavensku problematiku. Odabrani studij polonistike te naslovi njegovih dviju doktorskih disertacija obranjenih 1868. godine: na povijesnu temu *La Conversion des Slaves au christianisme* i jezikoslovnu *La Chronique du moine Nestor*, jasno pokazuju znanstvene interese toga erudita koji je osim engleskoga, njemačkoga,

¹⁰ Tijekom svoga rada na Jurjevim glosama Louis Leger se služio njihovim opisom u katalogu rukopisa iz 1900. godine (COLLON 1900).

¹¹ Među prvim europskim humanistima koji su se zanimali za glagoljicu uvrstivši ju u znanstvenu temu svoga istraživanja je Guillaume Postel (1510.-1581.), osebujni francuski intelektualac poznat po djelu *Linguarum Duodecim Characteribus Differentium Alphabetum Introductio* iz 1538. Iz istoga vremena je Blaise de Vigenère (1523.-1596.) koji na francuskom jeziku priređuje 1573. godine prijevod knjige Jana Huberta de Fulstina *Chronica sive historiae polonicae, Les chroniques et Annales de Pologne*, Paris, u kojoj pod nazivom *L'alphabet Slavon ancien* preuzima Postelovu tablicu glagoljske azbuke (HERCIGONJA 2004: 32, 34).

talijanskoga i španjolskoga jezika, izvrsno govorio poljski, češki, ruski, a potom i hrvatski,¹² srpski¹³ i bugarski. Ishodišta njegova poznavanja slavenske jezične, povijesne i kulturološke problematike valja tražiti ne samo u teorijskom i praktičnom zanimanju za slavenstvo, već u mnogim podužim znanstvenim putovanjima kroz sve slavenske zemlje. Boravak u južnim slavenskim krajevima (posebice u Hrvatskoj) tijekom 1867. i 1882. godine Legeru je zasigurno pomogao da shvati (mnogima i danas neshvatljivu) nacionalnu, jezičnu i kulturološku raznolikost tih krajeva o čemu je s odgovornošću mogao pisati tek u zreloj znanstvenoj fazi.¹⁴

Premda se Leger još u svojim studentskim danima zanimao za slavensko srednjovjekovlje, taj ga interes nije napustio ni kasnije o čemu svjedoči njegovo žarko zanimanje za slavenskoga katedralnoga kanonika iz Toursa u potrazi za kojim obilazi ne samo francuske gradove uz koje je vezan boravak i život kanonika Jurja (Paris, Auxerre, Tours) već istražuje i one rukopise koji se nalaze u Beču i Londonu, a u kojima otkriva zanimljive podrobnosti iz Jurjevih studentskih dana, a posebice iz posljednjih dana života, što ga dodatno fascinira. Ono što je isključivo legerovski jest njegovo naglašeno divljenje kanonikovu odnosu prema rodnoj grudi o čemu s emocijama primjećuje dok nabraja Jurjeve rukopise, posebice kada je riječ o rukopisu MS 95: «Nekoliko listova sadrži bilješke koje za slavenskoga čitatelja imaju posebno značenje i koje zaslužuju da budu tiskane zasebno kao faksimil. One potvrđuju poliglotsko obrazovanje autora te da usprkos dugu boravku u toj Francuskoj u kojoj je bio naturaliziran i gdje je umro, on nimalo nije zaboravio jezik na kojem je prvi put molio. Bilješke nam pokazuju da je na tom jeziku poznao oba sveta alfabeta, ćirilicu i glagoljicu. Ovaj detalj zaslužuje da se istakne.» (LEGER 1909: 146).¹⁵

Suočeno već ranije s problematikom slavensko-francuske dvonacionalnosti na intelektualnoj i psihološkoj razini i to preko poljskih doseljenika (HRABOVÁ 1996: 33) u Francuskoj nakon 1863. godine,¹⁶ to se Legerovo iskustvo budi u pokušaju razumijevanja srednjovjekovnoga Slavena u Francuskoj i njegovih u početku zatamljivanih domoljubnih osjećaja koje kasnije iskazuje na najoriginalniji i

¹² Njegovo zanimanje za hrvatske prostore i ljude potvrđuju Legerove veze s Bogišićem i Jagićem (ZARADIJA KIŠ 2007: 281-300). Iz pisama upućenih Jagiću u razdoblju od 1874.-1908. razvidno je Legerovo poznavanje hrvatskoga i srpskoga jezika, ali i njihovo miješanje. Tako se u pismu od 22. ožujka 1892. Leger jedini put potpisuje s *Fala Vam lepa*. Legerova poznanstva i veze s hrvatskim slavistima rezultirali su i prvim francuskim enciklopedijskim natuknicama, ponajprije o Vatroslavu Jagiću, a potom i o Baltazaru Bogišiću (u *Larousse mensuel illustré*, br. 17, str. 271, Paris 1908, mjesečnom enciklopedijskom sveščiću za mjesec srpanj).

¹³ U knjižnici Collège de France u Parizu pod signaturom A I fol.18 čuva se Legerovo predavanje pod naslovom *La Bataille de Kosovo et la chute de l'empire serbe*, održano 24. studenoga 1916. godine u Académie des Inscriptions et Belles Lettres.

¹⁴ Legerova djela koja se izravno tiču hrvatske povijesti i kulture su: *L'Évangéliste slave de Reims dit Texte du Sacre*, Reims-Prague 1899; *La Mythologie Slave*, Paris 1901; *Georges d'Esclavonie, chanoine pénitencier de la cathédrale de Tours*. Revue des Bibliothèques 19 (1909); *Serbes, Croates et Bulgares. Études historiques, politiques et littéraires*. Paris 1913; *Liquidation de l'Autriche-Hongrie*, Paris 1915; *Les luttes séculaires des Germains et des Slaves*, Paris 1916; *Le Panslavenisme et l'intérêt français*, Paris 1917; *Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu'en 1918*, Paris 1920; *Les Anciennes civilisations slaves*, Paris 1921.

¹⁵ Odlomci iz članka *Georges d'Esclavonie* (1909) citirani su u slobodnom prijevodu A. Zaradije Kiš.

¹⁶ Riječ je o neuspjelom ustanku u Poljskoj 1863./64. godine pod vodstvom Jaroslawa Dąbrowskog protiv ruske vlasti, nakon kojega u Francusku pristiže znatan broj poljskih doseljenika.

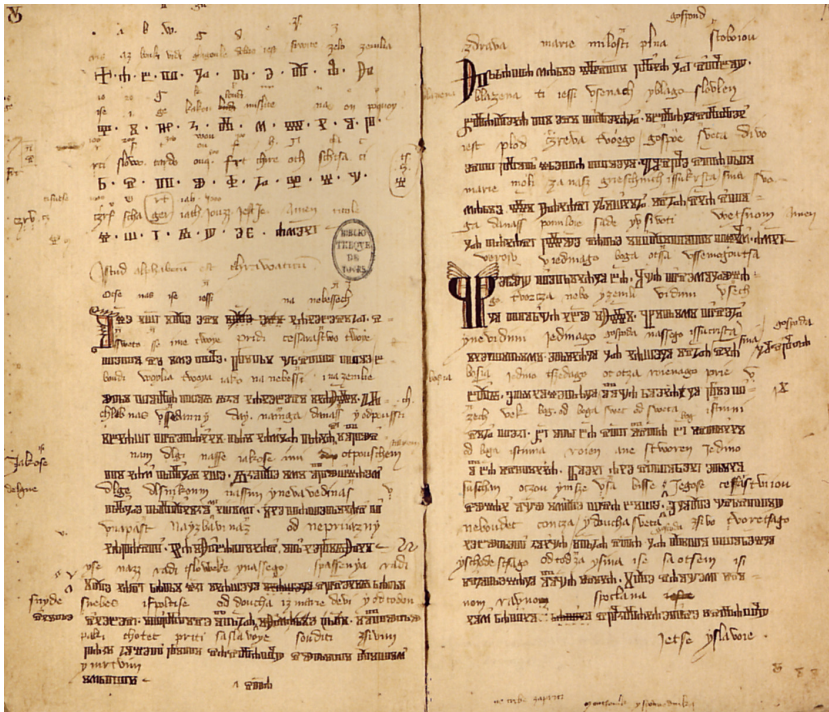
najtrajniji način – pismom i jezikom. Početak glagoljskoga dodatka Jurjeva rukopisa počinje glagoljskom azbukom na str. 75v koja je analogno grčkomu i hebrejskomu alfabetu objašnjena latinicom, kao i molitve koje slijede. Očito zadivljen pisarevim duktusom Leger je smatrao neophodnim da o njemu podrobnije progovori širem auditoriju stručnjaka, što je i učinio na Kongresu arheologa 1874. godine u Kijevu, gdje je predočio kopije 75. i 76. stranice rukopisa MS 95 koje mu je poslao bibliotekar Dorange. Jedna od njih bi se prema njegovu zapisu trebala i danas nalaziti u rukopisnoj kolekciji Kijevskoga sveučilišta, dok je drugu kopiju Leger zadržao. Ljepota i preciznost izrade «neobičnih» glagoljskih slova naslovljenih *Istud alphabetum est chrawaticum*, na fol. 75v, odraz su brižne i znalačke pisareve ruke koja nije mogla ostati nezapaženom. Pisarska je vještina posebno izražena nešto niže i na fol. 76rv kad slijede molitve *Oče naš*, *Zdravo Marijo* i *Vjerovanje*¹⁷ (ŠANJEK, TANDARIĆ 1984: 19), koje Juraj ispisa na svom materinskom jeziku i glagoljskim pismom,¹⁸ ali i latiničnim kojim je, kako pretpostavlja Leger, «htio zadovoljiti znatiželju nekolicine francuske braće koji su si željeli barem donekle stvoriti ideju o tom slavenskom jeziku tako rijetko znanu na Zapadu. Ono što mi se čini da potvrđuje ovu pretpostavku tekstovi su koje nalazimo na sljedećim stranicama» (LEGER 1909: 146).

Valja, međutim, primijetiti da se uporaba latinskoga pisma kao sredstva razumijevanja glagoljskoga teksta ne bi trebala objašnjavati odviše emocionalno. Naime, već od fol. 72 Juraj razmatra problematiku transkripcije na primjerima prvoga psalma i već spomenutih triju molitvi, ali na grčkom i na hebrejskom jeziku. One su *in ydiomate hebraico* i *in ydiomate greco* transkribirane latiničnim pismom. Jasno je dakle da se na najpoznatijim tekstovnim primjerima htjela pokazati problematika pisama. Zato je Juraj vrlo precizno prikazao tablicu latinskoga, grčkoga i hebrejskoga alfabeta s njihovim brojevnim vrijednostima grafema i nazivljem čiji izgovor uvijek pojašnjava latiničnim pismom. Riječ je dakle o tumačenju triju biblijskih pisama i preglednom prikazu njihovih podudarnosti i različitosti. Svoje slavensko podrijetlo i znanje primarnoga školovanja Juraj primjenjuje u ovoj lingvističkoj diskusiji objašnjavajući sve još jednom na hrvatskom jeziku i glagoljskom pismu. Slavenski je dodatak samo upotpunio kanonikova jezična razmatranja ističući njegovo dodatno znanje koje je u francuskom okružju bilo posebno zanimljivo.

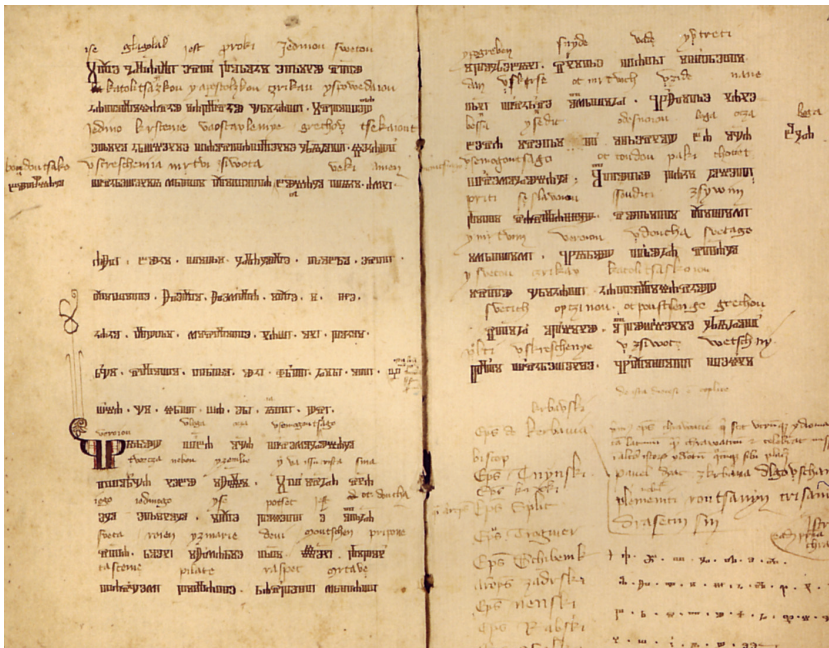
Uz rub fol. 71r naknadno je neki «student» Paval paralelno dopisao ćirilični alfabet i uz njega grčki kako bi se uočile razlike, odnosno sličnosti dvaju pisama. Pri dnu stoji ćirilična bilješka: *to pisa pavalb dbêkb is kr(b)ba(ve) pa kako ê umilb*.

¹⁷ Tekst *Vjerovanja Nicejskog* i *Vjerovanja Apostolskog* zaprema fol. 76rv-77r i zaključuje se popisom naziva glagoljskih slova ispisanim glagoljicom bez ikakvih dodatnih objašnjenja.

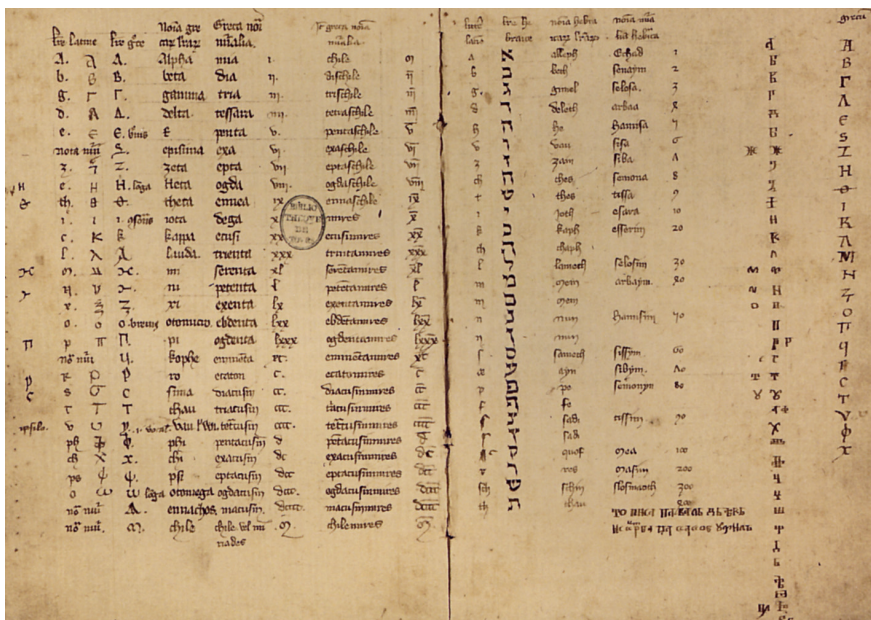
¹⁸ Ovaj Jurjev ispis ne treba razumjeti kao jedinstven budući da na prethodnim stranicama iste molitve piše na grčkom i hebrejskom (piše i hebrejskim pismom) u latiničnoj transkripciji te na latinskom (*Credo in Deum*).

Glagoljski alfabet i molitve, fol. 75v-77r: Očenaš, Zdravo Marijo, Vjerovanje

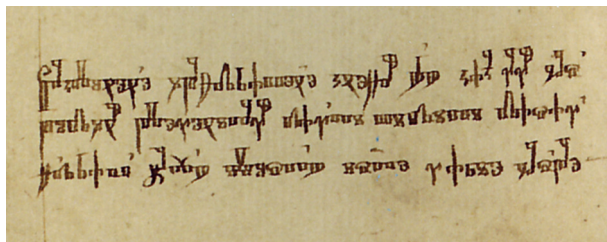

Latinični, grčki i hebrejski alfabeti uz dodatak ćiriličnoga (fol. 70v-71r)

Glagoljske bilješke

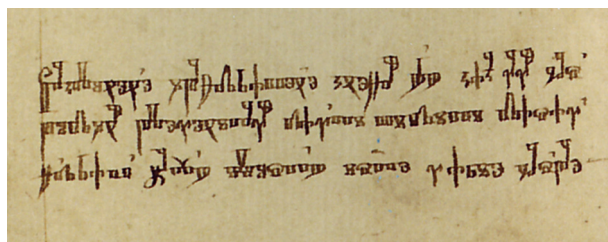
Nakon studije o pismima slijedi nekoliko kraćih bilježaka¹⁹ među kojima su zanimljive one glagoljske. Pri dnu fol. 77r Juraj je nanizao glagoljska kurzivna slova koja primjenjuje odmah, bez transkripcije, u kratkoj molitvi za oprostjenje grijeha na fol. 77v koja glasi: *Poklonenie Pom(i)l(en)'e b(ož)e po velici m(i)l(o)sti tvoei i po mnogim 'šćedrotam' tvojim' očis'ti v'sa bezakoniê moê • nai pače omii me ot bezakoniê moego i ot grihov' moih' očis'ti me • êko bezako(ni)e moe az'znaju i grêh' moi protiv'n m'ne e(stb?) vinu •*

¹⁹ Latinska bilješka kojom se zaključuje fol. 77r odnosi se na popis hrvatskih i dalmatinskih biskupija gdje se glagoljalo s naznakom da je hrvatski biskup bio prvi koji je misio i na latinskom i na hrvatskom: *Istria, eadem patria, Chrawati. Primus episcopus Chrawacie, qui scit utrumque ydioma, tam latinum quam chrawaticum, et celebrat missam in altero istorum ydiomatam quocumque sibi placet. Episcopus de Krbavia* (uz to su dvije napomene: *Krbavski*, a malo dalje *de ista diocesi Coplice*); *Episcopus Knynski*; *Episcopus Krxki*; *quasi Archiepiscopus Episcopus Split*; *Episcopus Troguier*; *Episcopus Schivenik*; *Archiepiscopus Zadrski*; *Episcopus Nenski*; *Episcopus Rabski*; *Episcopus Osorski*; *Episcopus Senski* (s pojašnjenjem *od Sen, de Sen*). I dodaje se: *Pauel dyac z Krbave Dlgouschany n plemeniti Rouchany n Crisaniti Drasetin sin* (LEGER 1909: 147; KOS 1924: 387-388).

Bilješka na fol. 77v

Uz desni rub fol. 78v još su čitljivi latinicom napisani nazivi dana u tjednu i mjeseci u godini, dok je pri dnu iste stranice glagoljskom kurzivom napisano: *Poklonen'e i pozdraven'e knezu jur'ju kako momu gos'podinu plemenitomu dam'ti viditi da sam' z'drav' bož'ju m(i)lost'ju i s(ve)te marie gos'poe* •

Bilješka na fol. 78v

Širokim lingvističkim znanjem i višestrukom pisarskom vještinom kanonik Juraj nam je predočio ne samo svoje znanje stečeno visokim obrazovanjem već i ono primarno, glagoljaško koje je donio iz rodnoga mu kraja. U tuđini se ono u danom trenutku pokazalo neobičnim i egzotičnim, vrijednim da se na njega i njegovu ljepotu skrene pozornost. Jurjevi pedantni zapisi molitava i knjiškom kurzivom sačuvane marginalije nose poruku kaligrafske razvijenosti i pismenosti slavenskoga juga te njezine uporabne vrijednosti u liturgiji i svakodnevicu. Kroz koncepciju svojih razmatranja Juraj je htio naglasiti jednakopravni značaj slavenske grafijske uz već predočenu grčku, hebrejsku i latinsku, ističući tako svoje poliglotsko znanje, ali i ono hrvatskih glagoljaša intelektualaca (ŠANJEK, TANDARIĆ 1984: 7) o kojima se u njegovoj sredini vrlo malo znalo.

Svojim iskrenim divljenjem 400 godina poslije, Leger spontano otkriva francuskomu intelektualnomu miljeu neotkriveno kulturno bogatstvo europskoga

hrvatskoga prostora.²⁰ Valja primijetiti da Leger ne naziva to područje hrvatskim. Naprotiv, katkad se čini kao da pokušava izbjeći pojmove poput «hrvatsko pismo» ili «hrvatski jezik».²¹ U objašnjenjima u kojima želi pojasniti francuskim znalcima slavenske specifičnosti, Leger ne rabi Jurjeva objašnjenja koja *explicite* ističu njegovu hrvatsku pripadnost, već ih pokušava poopćiti, pa tako:

- 1) hrvatski alfabet: *Istud alphabetum est chrawaticum* (istaknula A. Z. K.) Leger jednostavno naziva *alphabet glagolitique*, a
- 2) hrvatski jezik, tj. hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika Leger nespreno naziva *slavon glagolitique* (LEGER 1909: 147) umjesto *slavon croate*, što je inače vrlo jasno u Jurjevu obrazloženju na latinskom: *Primus episcopus Chrawacie qui scit utrumque ydioma, tam latinum quam chrawaticum* (istaknula A. Z. K.), *et celebrat missam in altero istorum ydiomatum quocumque sibi placet*.

Na temelju obilja podrobnosti i znanja koje nam otkriva Leger u svojoj studiji o kanoniku Georgesu, ali i u mnogim drugima, spomenuta je uopćavanja teško objasniti. Možemo samo pretpostaviti da su ona mogla biti rezultat ustaljenih pojmova njegove sredine, a možda i način izražavanja novoga opredjeljenja koje je sadržano u Legerovu izrazitom panslavenskom političkom zanosu koje je Legera ponijelo na početku 20. stoljeća te ga i dosta brzo odnijelo u zaborav (HRABOVÁ 1996: 33-38).²²

Juraj i njegova tradicija

Drugi trenutak u Jurjevoj pisanoj ostavštini koji se posebno dojmio Legera je duboko poštivanje tradicije koja mu je usađena već u temeljnoj naobrazbi, a koja je razvidna iz nekrologa koji je Leger istraživao u Londonu. Naime, u londonski British Museum je nepoznatim putem dospjelo nekoliko rukopisa iz Toursa, a njih je otkrio francuski arheolog i povjesničar, opat Jean-Jacques Bourrassé.²³ Pod signaturom ms. add. No. 11, 443 čuva se *Knjiga umrlih* stolne crkve iz Toursa u kojoj se spominje njezin kanonik Juraj na dan 5. svibnja 1416. godine kada je umro: *obiit recolendae memoriae magister Georgius Henrici de Rahyn presbyter de Slavonia Aquileiensis dioecesis, magister in artibus et in theologia, canonicus et poenitentiarius hujus*

²⁰ Pod pojmom Južni Slaveni Leger misli na Hrvate što je jasno iz njegove korespondencije s Jagićem (nalazi se u NSB pod sign. R 4610b). U pismu iz 1899. godine Leger piše Jagiću o listovima neke knjige na kojima je popis *d'un certain nombre de noms Sud Slave* (istaknula A. Z. K.) predlažući mu da ih objavi ako ga zanimaju ili neka ih pošalje Akademiji *d'Agram qui pourra le faire paraître dans les Starine*.

²¹ Pojam «hrvatski» Leger dobro poznaje što je razvidno u dva slučaja: kada s latinskoga prevodi Jurjevu rečenicu *Istria eadem patria Chrawat* («On želi reći da misli da je Istra, kada je riječ o jeziku, slavenska zemlja kao Hrvatska.») i kada objašnjava naziv pokrajine *Corbavia* za koju kaže da je *une région de la Croatie* (LEGER 1909: 147).

²² Usprkos prolaznosti i neodrživosti sveslavenske ideje i Legerovih aktivnosti u tom smislu, nedvojen je njegov doprinos u paleoslavistici. U tom kontekstu i osvjetljavanje lika Georgesa d'Esclavonie ima primarno značenje u okviru francuskih i hrvatskih književnih i kulturoloških medievističkih istraživanja koja su otvorila putove mnogim kasnijim istraživačima što je razvidno i u ovom radu.

²³ Opat Jean-Jacques Bourrassé, porijeklom iz pokrajine Touraine, kao arheolog i povjesničar zanimao se sredinom 19. stoljeća za sakralnu srednjovjekovnu arheologiju, posebice svoga zavičaja te je u tom kontekstu boravio u Londonu gdje je pronašao rukopise iz Toursa. Bourrassé je osobito poznat po monumentalnim djelima: *Archéologie chrétienne, ou précis de l'histoire des monuments religieux du moyen âge* i *Dictionnaire d'archéologie sacrée*.

ecclesiae, qui multos libros manu propria ad usum dictae ecclesiae scripsit et notavit in cantu; et in ultima sua voluntate reliquit residuum bonorum suorum mobilium ecclesiae prefatae, executione sua completa, pro faciundo anniversarium suum solenne anno quolibet in crastino sancti Hieronymi : Cuius anima requiescat in gaudium. Sjećanje na *venerabilis viri Georgii Henrici de Rayn* ponovljeno je i na dan 1. listopada iste godine (LEGER 1909: 149-150). Ono što je Legera posebno iznenadilo je to što je kanonik odredio da se njegova godišnja misa slavi dan nakon blagdana sv. Jeronima.²⁴ Dobro upućen u slavenske tradicije i štovanje svetaca, Leger objašnjava važnost sv. Jeronima za Južne Slavene, kako on naziva Hrvate. «Jer, sv. Jeronima, rođena u Stridonu, Slaveni iz Dalmacije smatrahu svojim zemljakom i patronom, a jedna poznata i vrlo raširena tradicija među Južnim Slavenima pripisivaše mu izum glagoljice.²⁵ Za bogobožna kanonika sv. Jeronim bijaše nacionalni simbol, njegov zemljak, te zato smatraše važnim da stavi pod njegovu zaštitu molitve koje će mu upućivati svećenstvo stolne crkve u Toursu» (LEGER 1909: 150). Ovim tumačenjem Leger objašnjava svoju znatiželju kada kaže: «Iz dva prethodna rukopisa ističem poseban detalj koji smatram iznimno zanimljivim. Iako je u srcu bio vrlo francuski orijentiran i snažno odan svojoj stolnoj crkvi kojoj je ostavio sav pokretni imetak, Georges d'Esclavonie, koji je sa zadovoljstvom spominjao uz svoje ime i ime svoga kraja te rodnoga mjesta, smatra važnim sjetiti se, čak i u trenutku smrti, sakralnih tradicija koje su zibale njegovu mladost.» (Leger 1909: 150). Duhovna veza između Jurja i sv. Jeronima razvidna je ponajprije u rukopisu ms. 95, a posebice u Jurjevu djelu *Le château de virginité* čije je polazište utemeljeno na učenju sv. Jeronima (ali i drugih crkvenih otaca) te na Psalmu 45, 11-12²⁶ koji se nalazi i u poslanici sv. Jeronima *Ad Eustochium* (OURY 1967: 239).

Odnos prema tradiciji rodnoga kraja nije za Legera bio ništa novo, jer se sa sličnim slučajevima još kao student susretao i ranije, posebice u kontaktima s poljskom imigracijom u Francuskoj. Čini se ipak da je slavenski osjećaj domoljublja Leger smatrao ne samo važnim već i posebno snažnim, naročito kada je ostvarivan na kulturološkoj razini u tuđini, kao što je to primjer kanonika iz Toursa. Iskazivanje tradicije kroz jezik i književnost jedinstven je oblik modeliranja osobnosti intelektualca koji dolazi do izražaja upravo izvan domovine. Legerov stav prema

²⁴ Blagdan sv. Jeronima je 30. rujna. Da su kanonici poštovali želju svoga kolege jasno govori drugi zapis u *Knjizi mrtvih* datiran 1. listopada: *Anniversarium bonae memoriae venerabilis viri Georgii Henrici de Rayn ..... et cujus anima requiescat in pace.* (LEGER 1909: 150).

²⁵ I dok Diderotova Enciklopedija (Paris 1751) jasno utemeljuje svoj komentar slavenskoga pisma, uz natuknicu o starim pismima, na jeronimskoj teoriji nastanka glagoljskoga pisma (*Les unes se servent des caractères illyriques ou dalmates inventés par saint Jérôme; les autres, des caractères serviens inventés par saint Cyrille.* Cf. HERCIGONJA 2004: 53) koja je od 13. do sredine 19. stoljeća zauzimala vodeće mjesto među obrazovanim, ali i vladajućim društvenim europskim krugovima (DAMJANOVIĆ 2002: 124-130), razvidno je da ju je Leger već davno odbacio smatrajući ju samo južnjačkom tradicijom. Njegovi komentari nisu samo utemeljeni na suvremenim teorijskim razmatranjima o postanku glagoljice već i na opće prihvaćenoj novoj terminologiji, poput *alphabet glagolitique* (LEGER 1909: 146), što potvrđuje Legerovo dobro poznavanje aktualnih paleoslavističkih gibanja.

²⁶ «*Šlušaj, kćeri, pogledaj, prisluhni: zaboravi svoj narod i dom oca svog!*
Zaželi li kralj ljepotu tvoju smjerno se pokloni njemu jer je on gospodar tvoj» Ps 45,11-12.

njegovanju materinske kulture u novoj sredini uz isticanje stečenoga, moguće je iščitavati u njegovim posljednjim radovima. Oni donekle ističu političko stajalište Francuza Legera prema panslavizmu, koji je Leger podržavao ne sagledavajući moguće posljedice i opasnosti. Nažalost, nema razrađenih Legerovih studija koje bi podrobnije odražavale francusku koncepciju panslavizma. Leger je novu ideju nastojao razumjeti u skladu s općim francuskim političkim interesima, među kojima bi panslavizam bio jedan od uzornih modela u izgradnji odnosa između Rusije i Europe onoga doba (HRABOVÁ 1996: 33-38).

Georges de Rain?

Zanimanje Louisa Legera za pariškoga studenta nije moglo biti iscrpljeno a da se ne otvori pitanje Jurjeva mjesta rođenja. Legerove napomene o mjestu rođenja glagoljaša Jurja bile su kontradiktorne²⁷ (uz napomenu da «u četrnaestom stoljeću nije postojala nikakva razlika između Slovenaca i njihovih susjeda Hrvata. Ima dakle razloga vjerovati da je naš kanonik živio nekoliko godina u nekoj hrvatskoj dijecezi u kojoj je glagoljaško bogoslužje bilo u uporabi»; LEGER 1909: 150). Je li samo nekoliko godina boravka u nekoj glagoljaškoj dijecezi, kako bilježi Leger, bilo dovoljno da glagoljaštvo bude dio Jurjeve tradicije kojoj se on tako zdušno vraća pod kraj života? Treba li se uzeti u razmatranje i Legerova napomena da je možda Juraj ponajprije studirao na mladom Praškom sveučilištu «koje je zasigurno privlačilo Južne Slavene?» (LEGER 1909: 151).

Ovim, još uvijek nejasnim pitanjem srčanije će se pozabaviti Milko Kos²⁸ dvadesetih godina 20. stoljeća. Premda je njegova studija o kanoniku iz Toursa ponajprije paleoslavističke naravi, Kosova ubikacija mjesta Jurjeva rođenja prihvaća Legerovu natuknicu da bi pod nazivom *Rain* valjalo prihvatiti današnje naselje Brežice. Usprkos znanju da je do konca 14. stoljeća bilo više naziva lokaliteta s imenom „Rain“, Kos ne navodi niti jedno²⁹ već samo smatra da se po veličini ni jedno mjesto nije moglo mjeriti s Brežicama pa zato zaključuje «da je bil naš ‘Jurij iz Slovenije’ doma v ali vsaj blizu Brežic.» (KOS 1924: 383), što je prije njega prvi spomenuo i Vinko Premuda (PREMUDA 1912: 40). Sva kasnija istraživanja kojih i nije bilo u obilju, nisu se pobliže doticala toponimske problematike, te se do danas zadržalo potvrđeno Legerovo mišljenje da je kanonik Juraj rođen u najjužnijem štajerskom mjestu koje bi moglo odgovarati današnjim Brežicama (ŠKALER 1968), a čije se latinsko srednjovjekovno ime spominje kao *civitas Rain*.³⁰

²⁷ Kada Leger objašnjava vezu sv. Jeronima i Jurja iz Toursa ističući pritom značaj Jurjeva tradicionalizma, nameće se zaključak da je kanonik zasigurno bio iz slavenskih mediteranskih krajeva, odnosno iz Dalmacije, ili možda Istre na koju se Juraj posebno osvrće u svojim glosama (LEGER 1909: 150). Na istoj stranici Leger objašnjava i termin *de Rayna* odnosno *de Rain* koji je vezan uz Jurjevo ime te ga smješta u Štajersku, oslanjajući se pritom na Brockhausov leksikon (LEGER 1909: 150).

²⁸ Milko Kos (1892.-1971.) glasoviti je slovenski povjesničar i autor velikoga broja povijesnih studija od kojih se mnoge odnose na srednjovjekovne teme. Najveće mu je djelo «Zgodovina Slovencev».

²⁹ Tek usputnim toponimskim pregledom napomenimo lokalitete Breg, Bregi, Bregana, Bregania, Bregovljana, Bregina, Bregovac, Bregović itd.

³⁰ Latinski naziv *civitas Rain* objašnjava se preko germanizma *Rain* = meda, granica, obala riječnoga korita; *rainen* = ograničiti.

Onomastičku problematiku koja se otvara uz ime kanonika Jurja moguće je promatrati u kontekstu nacionalnoga određenja koje je, kako nam se čini, počelo zauzimati važno mjesto u svijesti mladoga pariškoga studenta koji tim problemom zasigurno nije bio opterećen prije nego što je stigao u Pariz. Budući da se iz administrativno-organizacijskih razloga (TOULOUSE 1939; TUILIER 1981: 7-27), tijekom studija u Parizu Juraj vodio kao strani student i to u skupini anglo-germanskih studenata (TUILIER 1988: 117), njegova je slavenska pripadnost bila apsolutno zaniijekana. Moguće je pretpostaviti da je upravo taj moment utjecao na potrebu kasnijega apostrofiranja svoje slavenske pripadnosti (tada rijetke među intelektualcima), tim više jer je u nekoliko navrata Juraj imao važnu ulogu u nekim anglo-germanskim studentskim izaslanstvima Pariškoga sveučilišta (LEGER 1909: 152). Osim toga, kako se podrijetlo često određivalo mjestom, njegov *civitas Rain* zvučao je vrlo germanski što je također moglo utjecati na kasniju Jurjevu osobnu potrebu za izražavanjem slavenske pripadnosti. To je osobito razvidno u sačuvanim zapisima iz njegove zrele dobi od kada i datiraju glagoljske glose.

Naziv Georgius de Rain spominje se u nekoliko rukopisa i to ponajprije dok je Juraj bio student ili netom poslije završena studija: rukopis ms. 337 sadrži potpis iz 1387. godine *G. de Rayn*; jedno pismo iz 1389. godine potpisano s *Georgius de Rain*,³¹ rukopis ms. 357 spominje *magistro Georgio de Rayn*; rukopis ms. 362 ima ex libris s imenom *Georgii de Rayn Aquilegensis diocesis*; u rukopisu ms. 444 spominje se knjiga napisana *per magistrum Georgium de Rain*,³² u rukopisu ms. 469 nalazi se potpis nećaka Ulriha iz 1398. godine *nepos magistri Georgii (de Rayn)*. Istih godina Juraj se tek u dva dokumenta pojavljuje i pod imenom *Georgius de Sorbona* u kojima se inače strogo ističe njegova «germanska pripadnost».³³ U dokumentu iz 1401. godine razvidno je da je smatran izrazito elokventnom, naočitom i snalažljivom osobom germanske kolonije, te kao *Georgius de Sorbona* odlazi bavarskoj kraljici tražiti pomoć za izgradnju neke škole (LEGER 1909: 152). Najstariji pak zapis imena *Georgius de Sclavonia* sačuvan je u prilogima *Chartularium Universitatis Parisiensis* iz 1388. godine kada se Juraj tek pojavljuje na sveučilištu, zatim ponovo 1391. godine u rukopisu ms. 79, ... *magistri Georgii de Sclavonia*... i 1404. godine u rukopisu ms. 39, *per manum Georgii de Sclavonia*. Razvidno je dakle da je tijekom boravka u Parizu budući kanonik bio poznatiji kao *Georgius de Rain*. Ovom imenu valja dodati i posljednja dva spomena njegova imena koji se nalaze u knjizi mrtvih tourske prvostolnice za godinu 1416., *magister Georgius Henrici de Rayn presbyter de Sclavonia Aquileiensis dioecesis*³⁴ (LEGER 1909: 149-150).

³¹ Pismo je upućeno jednom starješini iz Beča, a danas se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču (ÖNB) pod signaturom lat. 4 384, fol. 269.

³² Ovi rukopisi pripadaju vremenu između 1394.-1400. godine.

³³ Riječ je o dokumentu iz 1392. godine prema kojem je zadužen da se brine o trima zgradama koje pripadaju studentima germanske nacionalnosti.

³⁴ Jedino u ovim dvama posljednjim zapisima doznajemo i ime Jurjeva oca.

Na temelju navedenih napomena, a u kontekstu uvijek aktualne slavenske nacionalne problematike, nameće se misao da isticanje slavenske pripadnosti, *de Sclavonia*, u danom trenutku možda i nije bilo najbolje rješenje za mladoga i perspektivnoga studenta Jurja. Tako je moguće razumjeti da se zbog administrativnih, a možda i privilegijских ili promidžbenih razloga, Juraj češće zapisuje kao *de Rain*. Toponimski pojam *Rain* bi možda prije odgovarao nekomu neodređenomu germaniziranomu nazivu, koji se u vremenu dok je Juraj bio student pokazalo «korisnije» što potvrđuju već spomenute biografske natuknice.

Razmišljanje za kraj

Danas je ime kanonika iz Toursa u hrvatskoj medievističkoj literaturi poznatije kao *Juraj iz Slavonije*, što na prvi pogled stvara konfuziju s aktualnom hrvatskom regijom Slavonijom s kojom Juraj ne bi imao nikakve veze (TENŠEK 2006: 23-24). Njegove veze s Krbavom, isticanje imena hrvatskoga, *istud alphabetum est chrawaticum*, te Istre kao dijela Hrvatske, *Istriae eadem patria Chrawati*, više upućuju na njegovo hrvatsko podrijetlo kao širi pojam, što je zacijelo bilo nedovoljno poznato u Francuskoj njegova vremena. Na temelju glagoljskoga teksta i istoga transkribiranoga latinicom, razvidna je Jurjeva pripadnost hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezičnoga korpusa, odnosno vrsno poznavanje crkvenoslavenskoga jezika i živoga pučkoga narječja čija je interferencija tipična za hrvatsku redakciju. Jurjev narodni čakavski govor koji je u osnovi slavenskih glosa s ikavsko-ekavskim refleksom «jata» (MALIĆ 2002: 522), smješta njegovo primarno glagoljaško obrazovanje «na čakavskom području, gdje je glagoljaška djelatnost bila najživlja» (MALIĆ 2002: 539), a to bi najvjerojatnije bio istarski glagoljaški areal koji je pripadao akvilejskoj patrijaršiji. Rjeđi sjevernočakavski morfološki idiomi (MALIĆ 2002: 524) daju naslutiti kajkavske jezične elemente koje inače susrećemo u srednjovjekovnoj kontinentalnoj glagoljaškoj Istri.

Jezik je individualna slika čovjeka i njegove sredine koji nepogrešivo govori o njegovu ishodištu i prvotnomu obrazovnomu sloju. Zato je posebno znanje o jeziku Jurjevih slavenskih glosa najvažnije za pokušaj utvrđivanja njegove regionalne pripadnosti. Jezik glosa usmjerava naše razmišljanje o piščevu porijeklu. Romanizirano pak piščevo ime, *Georges d'Esclavonie*, koje je ostalo do danas, naglašava srednjovjekovni naziv prostora s kojega dolazi Juraj, tj. na kojem žive Slaveni. Francuski toponim *Esclavonie*³⁵ stariji je oblik naziva za zemlju Južnih Slavena koja je ostala poznatija pod imenom *Illyricum*, posebice aktualiziranim u 19. stoljeću.

Mislimo, dakle, da bi našem Jurju u današnjim nacionalnim i europeiziranim

³⁵ U *Dictionnaire de la langue du 19 et du 20 siècle* pojam *Esclavon* objašnjava primjerom: *Le monde des esclavons ou Slaves* na što se nadovezuju primjeri: provanç. *esclau*, esp. *esclavo*, port. *escravo*, tal. *schiaivo*, lat. méd. *sclavus*, *slavus* = slave. O etimološkoj kompleksnosti pojma Slaven v. SKOK III, 281-283.

okolnostima bolje odgovarao apelativ Juraj iz Toursa iz kojega bi bila razvidna njegova prvotna slavenska, a potom i hrvatska postojbina, a zatim i njegovo konačno odredište boravka, stvaralaštva i počivališta.

LITERATURA

- BOUZEREAU, J. 2000. La vie contemplative d'après «Le Chateau de Virginité» de Georges d'Esclavonie. *Croatica Christiana Periodica* 24: 21-27.
- BRUNET, J-Ch. 1860. Manuel du libraire et de l'amateur de livres. (reprint izdanja 1999) Paris: Deschamps.
- COLLON, G. 1900. *Catalogue général des Manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements – tome XXXVII*. Paris: Plon-Nourrit.
- DAMJANOVIĆ, S. 2002. *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DELISLE, L. 1868. Notes sur quelques manuscrits de la Bibliothèque de Tours. *Bibliothèque de l'École des Chartes* 29: 608-609.
- DESSERTENNE, A. 2007. *La Bourgogne de Saint Martin*. Yens, Divonne-les-Bains: Cebédita.
- DICTIONNAIRE. *Dictionnaire de la langue du 19 et du 20 siècle*. Paris: Klincksieck.
- DORANGE, A. 1875. *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la Bibliothèque de Tours*. Tours: Jules Bousserez.
- GASNAULT, P. 1997. Le scriptorium de Saint-Martin de Tours à l'époque carolingienne. *Mémoires de la Société Archéologique de Touraine (XVIe centenaire de la mort de Saint Martin)* 62: 73-86.
- HERCIGONJA, E. 2004. *Na temeljima hrvatske književne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.
- HRABOVÁ, L. 1996. Louis Leger – slavofil. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica* 27: 33-38.
- KOS, M. 1924. Slovanski teksti v kodeksu 95 mestne biblioteke v Toursu. *Slavia* 3: 370-391.
- LEGER, L. 1909. Georges d'Esclavonie, chanoine pénitencier de la cathédrale de Tours. *Revue des Bibliothèques* 19: 145-153.
- MALIĆ, D. 2002. *Na izvorima hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MARTI, R. 1991. Slavische Alphabete in nicht-slavischen Handschriften. *Kirilo-Methodievski studii* 8: 139-164.
- MORÉRI, L. 1759. *Le grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l'Histoire sacrée et profane*. Paris.
- OURY, G. 1967. Georges d'Esclavonie. *Dictionnaire de spiritualité*. t. IV. Paris: 238-240.
- PREMUDA, V. 1912. O Slovcu Jurju, kanoniku penitencijaru stolne crkve tourske u XIV. vijeku. *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku*: 40-43.

- SKOK, P. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ŠANJEK, F.; TANDARIĆ, J. 1984. Juraj iz Slavonije (oko 1355/60-1416.) profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu. *Croatica Christiana Periodica* 13: 1-23.
- ŠANJEK, F.; TENŠEK, S.; TENŠEK, T. Z. (ur.). 2006. *Juraj Slovinac : Dvorac Djevičanstva (1411.)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- ŠKALER, S. 1968. *Brežice*. Ljubljana.
- TENŠEK, S. 2006. Duhovni učitelj, književnik i rodoljub. Šanjek, F.; Tenšek, S.; Tenšek, T. Z. (ur.): 23-32.
- TOULOUSE, M. 1939. *La nation anglaise-allemande de l'Université de Paris des origines à la fin du XVe siècle*. Paris: Druckort.
- TUILIER, A. 1981. La nation romano-byzantine de studium generale et les origines des nations dans les universités médiévales. *Bulletin philologique et historique du Comité des Travaux historiques et scientifiques*. Paris: 7-27.
- TUILIER, A. 1986. Hrvati i pariška intelektualna sredina u 14. i 15. stoljeću. *Croatica Christiana Periodica* 17: 74-91.
- TUILIER, A. 1988. Les Croates et l'Université de Paris au Moyen-Âge. *Annales de l'Institut français de Zagreb* 4/I: 109-147.
- ZARADIJA KIŠ, A. 2004. *Sveti Martin. Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- ZARADIJA KIŠ, A. 2007. Francuske veze Vatroslava Jagića (Pisma L. Legera V. Jagiću). Maštrović, T. (ur.). *Zbornik o Vatroslavu Jagiću književnom povjesničaru, kritičaru i filologu, knjiga I*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 281-300.

S a ž e t a k

Živeći i stvarajući u raskoraku između dvaju različitih kulturnih i tradicijskih svjetova kojima je pripadao, slavenskoga i francuskoga, kanonik katedrale sv. Gatiena u Toursu, u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti poznatiji pod imenom Juraj iz Slavonije, svoje je znanje iz rodnoga mu kraju pokušao knjiški predočiti onima koji su ga okruživali. Koliko njegova književna ostavština odražava osjećaje prema dalekoj slavenskoj domaji u stranom romanskom okruženju i to u jednom od najfrekventnijih kršćanskih središta Jurjeva vremena, čini se da je dosta dugo intrigiralo Louisa Legera. Francuski erudit iz 19. stoljeća posvetio je Georgesu d'Esclavonie minucioznu pionirsku studiju kroz koju pokušava iščitati domoljublje srednjovjekovnoga intelektualca, kao vrhunski osjećaj pripadnosti.

Ključne riječi: Juraj iz Slavonije, sv. Martin, Tours, francuska književnost, slavenske glose, glagoljaš, Louis Leger

R é s u m é

LOUIS LEGER (1843– 1923) ET JURAJ DE TOURS (1355/60–1416)

Appartenant à deux mondes de culture et de tradition différentes, l'un français, l'autre slave, le chanoine de la cathédrale de st. Gatien de Tours, connu dans la littérature médiévale croate comme Juraj (Georges) d'Esclavonie (Slavonie), vivait et travaillait ainsi partagé entre ces deux univers. Grâce à ses livres, il faisait connaître sa terre natale à tous ceux qui l'entouraient. Son héritage littéraire qui reflète ses émotions à l'égard de sa lointaine patrie slave alors qu'il se trouve dans un milieu roman étranger particulièrement fréquenté au temps de Juraj, a relativement longtemps intrigué Louis Léger. Cet érudit français du 19 siècle a consacré à Georges d'Esclavonie une étude studieuse et pionnière à travers laquelle il a essayé de comprendre le patriotisme, comme summum de l'émotion d'appartenance, d'un intellectuel du Moyen Age.

Mots clés: Georges d'Esclavonie, saint Martin, Tours, littérature française, gloses slave, glagolitisme, Louis Léger

Izvorni znanstveni članak

Autor: Antonija Zaradija Kiš

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb